

TŌKU REO TŌKU OHOOHO

Maria Te Whiu

*Kia ata mai ngā wai o rātou mā,
hei tāonga tuku iho ki a tātou ngā waihotanga iho.*

Ka hāro topa atu taku manu kaewa ki a Ranginui e tū iho nei. Ka tirohia te keokeonga o Panguru ki Papatā. Ā, kua karapotia te maunga e te nguru, anō nei e tauawhitia ana te maunga e Rangi. Mātaihia atu te marama e tīaho iho rā ki Te Puna-i-te-ao-mārama, hei waiora mō ngā uri whakaheke. Ka heke iho te rere i te puna ki ngā waitukukiri o ōku tūpuna, ko Waihou e pūheke atu rā. Kāewaewa kau ana te manu ki runga i ngā tai-karekare-rua o Hokianga-whakapau-karakia. E karekare atu rā ngā tai rarawa ki te kei o Ngātokimatawhaorua, te kauwaka hekenga iwi. Ka hoki whakateuru tana mōtoi ki te āhuru mōwai o te whakairinga o te kupu a Waimirangi. Inā te pātaka kōrero e tū mārō hītararī ana, hei pāwhakawairua mōku. Ka roha ngā parirau o te manu, anō nei ko taku whare tupuna e rāhiri mai nā i te iwi e pīoioi, e rotarota ana kei te aro. E te manu noho mātārae, whakatau mai rā, kōkiritia mai rā, tau atu, tau atu, ki te rākau pūriri o Tewhiu kei Pāpoto kia kite ai koe i te tini kei tō aro, me te mano kei tua. Inā tō mana ko Waihou-nui-a-rua, e tāwharau ana i ngā iwi o Ngāpuhi, o Te Rarawa, me ngā hapū o Te Waekoi, o Te Waiariki anō hoki. Nei rā taku tuakiri Māori!

Kupu whakataki:

*“Ko tōku reo, ko tōu reo
Te tuakiri tangata
Tihei uriuri, Tihei nakonako!”*

He tuinga tēnei e pā ana ki te rautaki Māori nāku i whakarite mō te rōpū o Waitatamai ki Te Whānau o Waipareira. Ka kōrerotia ngā piki me ngā heke ki te whakatutuki i tēnei kaupapa ki tētahi rōpū pēnei i tēnei. Hakoa ēnei piki, ēnei heke, kua kitea rawatia te tupu o te whakaaro Māori ki te hunga tauhou ki te reo. Kāore tēnei rautaki i te aro pū ki te reo anake. He rautaki kē tēnei ki te whakatō i te āhuetanga Māori ki tēnā, ki tēnā o ngā kaimahi. He rautaki tēnei nā ngā pōhi o Waipareira i hiahia kia hāpaitia ngā mātāpono o te “Kauhau Ora” me Te Whānau o Waipareira.

Te Puku:

‘Ko te reo te mauri o te mana Māori’
- Tā Hemi Henare

Noho tuatahi:

I te tau 2015, i haere atu mātou ko Waitatamai ki Te Hokianga kia pai taku whakatō i te āhuetanga Māori ki roto i tēnā, i tēnā. 3 wiki i mua i te wānanga nei, i puta te āmaimai, me te āwangawanga o te hunga nei. Kāore au i mārama ki te take mō ā rātou amuamu. Kātahi ka taka te kapa, kua pāmamae ēnei hunga i ngā āhuetanga Māori, me taku mōhio ki taua pāmamae ki aku tauira. Ko te nuinga o ēnei hunga kāore ō rātou reo, he tokorua i mōhio ki te kōrero Māori. Te nuinga i wehi ki te haere atu ki wāhi kē atu ki te ako i ētahi reo, tikanga Māori anō hoki. Te nuinga tē hiahia te hono atu ki tēnei rautaki. Engari, nā ngā tohutohu a Awerangi, te rangatira o tēnei rōpū i haere tonu atu te hunga nei ki Opononi. I ruku tika tonu atu mātou ki ngā akoranga mō te pepeha, te whakapapa me te tikanga o ēnei momo. I whakaakona hoki ētahi karakia, hīmene, waiata anō hoki kia āta ratarata rātou ki te kaupapa. I kōrero pūrākau mai a Aunty Ngaire Te Hira mō te orokohanga mai o Te Whānau o Waipareira, kia maumahara tēnei hunga, he kaimahi rātou o tētahi kaupapa Māori. Waihoki, i mauria atu e au te hunga nei ki roto o te waokū o Waipoua kia rongu rātou i te wairua Māori. Ka rongu hoki rātou i ngā kōrero o te orokohanga o te ao, kia hono katoa ngā kaupapa i ako ai rātou. I te mātotorutanga o te Matua Ngahere i kōrero pūrākau ahau mō te waokū rā. Ka mutu, i tukuna atu ngā reo karanga, ngā reo mōteatea kia hono ai tēnei hunga ki te wao-tapu-nui-ā-Tāne. Ka waiatatia ngā waiata e ngā reo rōreka, kia whakatauhia te wairua o te hunga pīkoko nei i roto i te āhuru mōwai o Tāne whakapiripiri. I taua wā tonu, i kite au i te hunga nei e hiakai ana ki te ako i ngā āhuetanga Māori. I wetekina te mataku me te whakamā kia taka iho ki a Papa. Waihoki, i tau haere taku wairua me taku harikoa ki te whanaungatanga i waenga i a mātou. Koia nei te tīmatanga o te rautaki Māori o Waitatamai.

Rautaki Māori mo ngā tau e toru:

Ko te whāinga matua o tēnei rautaki kia tū motuhake tēnei rōpū i roto i te mōhio ki te tikanga Māori. He rautaki hoki tēnei kia whakaohoho tēnei hunga ki te ako i te reo. Ko te reo Māori te tūāpapa mō tēnei rautaki, engari ko te whakaaro Māori te putanga.

I tīmata ngā akoranga ki te rōpū katoa o Waiatamai. Kātahi ka ako rātou i roto i ō rātou ake rōpū iti (PODs). Ka mutu, i whakarite ia rōpū i ā rātou ake akoranga. Mutu rawa ake, i hoki mai ngā akoranga ki ahau, kia pai taku whakatau i te tūāpapa o tēnei rautaki, kia hāngai ā rātou akoranga ki ā rātou mahi. Engari, ā te tau e heke mai ana, kua whakaritea e Waiatamai ā rātou ake rautaki kia noho anō ngā akoranga ki ia rōpū. Heoi, nāku anō ngā kaupapa i whakatau. Ko te hiahia kia whakahaerehia e rātou ō rātou ake rautaki. Ko tāku he hāpai, he tautoko i a rātou kia tika ai ngā mahi. Waihoki, he uaua tēnei rautaki mō ngā kaimahi hou ka uru mai ki Waiatamai. Engari, nā te mahi ngātahi o te tuakana me te teina ka ora te kaupapa nei. Ko Waiatamai te rōpū ka kōkiri i tēnei rautaki, hei taurira mō Te Whānau o Waipareira whānui.

Te rori pier e nuku:

I tīmata tēnei rōpū ki taku taha, he tokoiwa ngā kaimahi i taua wā. I ngā tau kua tupu matomato tēnei rōpū. Ka mutu, kua neke atu i te 20 kaimahi kei Waiatamai ake. He uaua te rapu rautaki mō ngā taumata rerekē ki te reo. Ko te nuinga he ihu hupe ki te reo, ko ētahi e mōhio ana ki ētahi reo, ā, he tokoititi tonu e matatau ana ki te reo. Ka mutu, i whakaaro nui ahau ki te noho tahitanga a ngā teina me ngā tuakana o te reo kia mahi tahi ai tēnei rōpū. Heoi, ahakoa ngā rautaki rerekē, ki te kore te tangata e hiahia ki te ako, kua kore rātou e tae atu ki ngā akoranga. Nā, ka noho kuare tonu rātou. Engari, nā te kaha akiaki o ngā rangatira ki tēnei hunga, ka mōhio rātou ki te mana nui o te ako i ngā tikanga Māori. Waihoki, ka tīmata tētahi kaimahi hou, kua hoki anō ki te tīmatanga, ā, ka tōaitia ngā akoranga, engari me whakarerekē kia kore e takeo ngā akoranga mō te hunga kua roa rātou e whai ana i tēnei rautaki. Mutu rawa ake, mēnā kāore ngā rangatira o Waiatamai e akiaki, e tohutohu hoki ki ngā kaimahi ki te whakamana i tēnei rautaki, kua kore tēnei rautaki e haere tonu.

Ngā putanga:

I mua i te rautaki nei, kāore tēnei hunga i karakia, i hīmene, i mihi, i waiata rānei. Nāwai rā, i whakarite rātou kia karakia tahi ia Rāpare. Ka riro mā ngā kaimahi anō aua karakia e whakahaere. He reo Māori kei roto i ā rātou rīpoata, atikara, me ā rātou whakatairanga hoki. Ka tīmata katoa rātou ki tētahi mihi i te wā ka puta atu rātou ki te motu me te ao hei kanohi mō Waipareira. Ia te wā ka whakapā mai rātou ki ahau, ki tētahi atu rānei e matatau ana ki te reo, e kore rātou e whakaparahako i te reo. He nui te hunga o Waiatamai e whai ana i tētahi kaupapa reo Māori, kia ako ai rātou i te reo. Me te mea nei, nā te rautaki Māori ka puta te koroingo ki te hono atu ki te ako i te reo Māori. Nā te pukumahi o Waiatamai i ngā tau, kua whakaohohotia ngā kaimahi o Waipareira ki te reo. Kātahi i whakaritea e ētahi atu o ngā kaimahi tā rātou ake rautaki Māori hei whāinga mō rātou anō.

Kupu whakakapi:

He Rautaki Māori tēnei i whakaritea mō Waiatamai. Ehara i te mea he rautaki tēnei mō te katoa. Engari, he tīmatanga pea tēnei kia pai ai te whakareri i tētahi rautaki mō tō rōpū ake. Ko te mea nui, me arataki tēnei kaupapa e ngā rangatira o tēnā, o tēnā kaupapa. Ki te kore ngā rangatira e whakatinana, kua kore ngā kaimahi e whai atu. Ahakoa ngā pāmamaetanga o te reo, mā te manaaki, te poipoi, me te aroha e turaki te whakamā. He aha te mea nui o te ao, he tangata! Kātahi ka whakamanatia te tangata ahakoa tōna taumata reo, mā te tuakana e tōtika ai te teina, mā te teina e tōtika ai te tuakana. Mutu rawa ake, ahakoa ngā piki me ngā heke, me mauhara te tangata ki te whāinga matua. Ko tōku reo tōku ohooho, tōku reo tōku māpihi maurea, tōku reo tōku whakakai mārihi e kore taku reo e mate ā-moa.

Maria-Pare Te Whiu